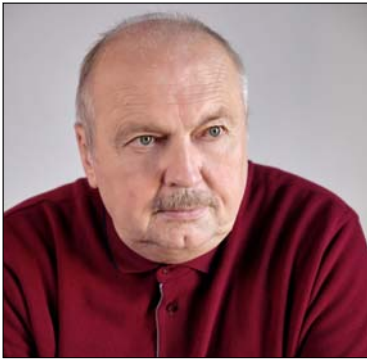

ПІЗНАЮЧИ ФЕНОМЕН ГАЛИЧИННИ

Вийшов паперовий варіант 1-го випуску наукового журналу «Галичина: література і культурно-історичні основи» як видання ДДПУ ім. І.Франка, підготовлене кафедрою української літератури й теорії літератури та науково-дослідною лабораторією франкознавства. Головний редактор журналу – професор *Ігор Набитович*, відповідальний редактор – доцент *Олег Баган*. Як зазначено в анотації книги, «Видання присвячене вивченню літературної та культурної історії Галичини як знакового регіону України, який виявився на складному перетині цивілізаційних, культурних й ідеологічних процесів протягом всієї історії. Темою першого випуску є культурна історія українського національного відродження в Галичині періоду між 1848-им і 1870-им роками».

Докладніше про проблематику наукового журналу нам розповів його відповідальний редактор *Олег Баган*.

Ми задумували це видання як проєкт наскрізного вивчення феномену Галичини передусім кризь призму літератури й культури. Нагадаю, заступниками головного редактора є член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук і директор Інституту Івана Франка НАН України Євген Нахлік та докторка філологічних наук, завідувачка відділу Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Мар'яна Комариця. Ці дві наукові інституції вже віддавна займаються вивченням культурного феномену Галичини, готуючи дуже цінні видання. Спільно з цими інституціями ми провели вже дві наукові конференції, присвячені галицькій тематиці.

Вартує зазначити, що саме слово «Галичина» виникло лише у 1848 році: його вперше використали на сторінках часопису «Зоря Галицька» (перед тим існував тільки латинський варіант від давнього кореня: «Галіція» від «Galicia» від «Galich»). Для оформлення обкладинки журналу, яка в основних рисах залишилась сталою для наступних чисел, ми використали картину австрійсько-чеського маляра Карла Асура (1818 – 1859), який довго працював у Львові та Галичині й створив багато робіт на галицьку тематику, також два герби: королівства Галіції і Людомерії 1782 р. й великий герб Австро-Угорщини.

Тож плануємо висвітлювати почергово кожен із важливих періодів історії Галичини, в якому були якісь сталі й значущі культурні та ідейно-політичні тенденції, коли сам край видозмінювався через них, а у його літературі формувалися якісь виразні естетичні принципи й ідеали. Головними такими періодами, на мою думку, були наступні: 1) доба зародження перших князівств в просторі майбутньої Галичини – Перемишльського, Звенигородського, Тереховлянського й Галицького – та період Галицько-Волинської держави, це X–XIV ст.; 2) доба національно-культурного відродження під впливом ідей Ренесансу, Реформації та Унії, яка була особливо бурхливою в Галичині протягом XV – початку XVII ст.; 3) доба галицької коєкзистенції в складі Речі Посполитої протягом XVII – більшої половини XVIII ст., коли галицькі еліти переживали складні й часами дуже важкі процеси асиміляції, адаптації і культурної модернізації; 4) доба початків галицького національно-культурного відродження в 1772–1848 рр., коли після приєднання краю до Австрійської монархії кардинально змінилися суспільно-політичні умови життя українського етносу в краї, були засновані русинські/українські культурно-освітні інституції, сформувалася нова церковна інтелігенція, передусім під впливами слов'янського відродження в країнах Центральної Європи; 5) доба

перших організаційних спроб національного відродження під впливом «Весни народів» 1848 р. з одночасним майже смертельним викликом з боку ідеологічного москвофільства; 6) доба становлення народовського руху між 1848-им і 1870-ми роками, який заклав міцні основи в будівлю нової української нації; 7) доба «Галицького П'ємонту» на межі XIX – XX ст., коли Галичина перетворилася на гігантський «генератор» всеукраїнського політичного й культурного поступу, коли тут започатковувалися визначальні процеси творення модерної української нації: це період між 1880-ми й 1918-им роком; 8) міжвоєнна доба – 1920–1930-і рр., – коли Галичина стала важливим «бастіоном українства» в ситуації советської окупації більшої частини України та формування якісно нових, яскраво-наступальних ідеологій в її просторі: християнського консерватизму, символом якого стала велична постать Митрополита Андрея Шептицького, й вольового націоналізму, символами якого стали імена ідеолога Дмитра Донцова та політика Степана Бандери; 9) доба советської окупації Галичини: 1945 – 1991 рр. з усіма її негативними наслідками для національної культури й самосвідомості, внаслідок чого Галичина великою мірою втратила свої ментальні та культурно-інтелектуальні позитивні особливості.

В усі ці історичні періоди Галичина відігравала якусь особливу роль, ставала осередком для зародження новаторських процесів, як, наприклад, в добу Ренесансу саме тут вперше розвинулася латиномовна література, яка оновила світовідчуття українського етносу. Навіть в часи, коли роль Галичини слабла, як це було, наприклад, у XVII – XVIII ст., чи в советський період, вона синтезувала в собі глибинні інтенції й потім народжувала несподівані феномени: Унійну Церкву, в першому випадку, чи масову національну свідомість, яка покотилася з Галичини після 1990 р. всією Україною, в другому. Кожен з цих періодів треба вивчити зокрема, щоб збагнути історичне значення Галичини.

Зауважу, що в українській національній свідомості сформувався певний прямолінійний історіософський і національно-софський стереотип: мовляв, всі головні й визначальні процеси в Україні починалися в Наддніпрянщині, з Києва. Цей стереотип постав з об'єктивних причин, передусім під впливом ідей перших великих інтелектуалів, які збудували програму модерного національного відродження: Михайла Максимовича, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Остапа Бодяньського, Володимира Антоновича і Михайла Драгоманова. Всіх їх і їхні ідеї наче «освятить» феномен Тараса Шевченка через колосальну емоційну й

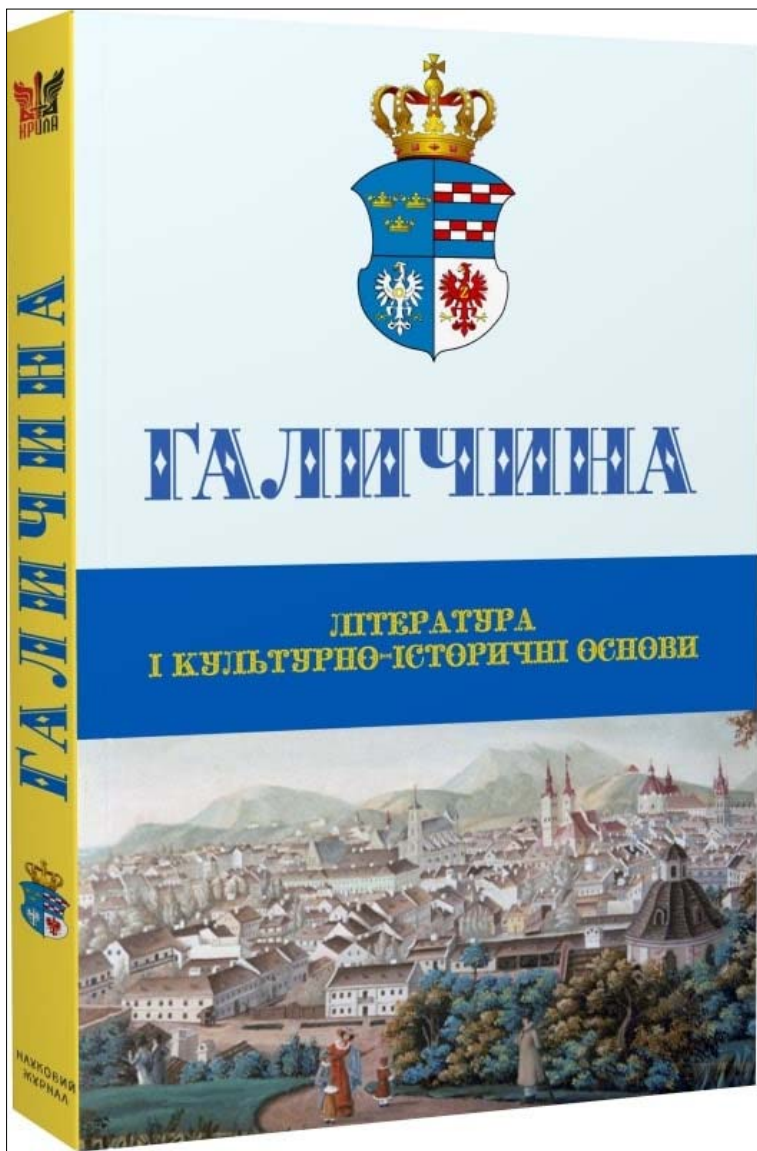
естетичну силу його поезії. Саме вони створили, безумовно, позитивний ідеологічний міф про те, що моральним, духовим та етнічним епіцентром України було насамперед козацтво (попри те, що козацький міф захмарив собою всю князівсько-боярську епоху лицарства і це послабило українське відчуття аристократизму), що боротьба за православ'я була єдиним шляхом порятунку українського етносу (попри те, що ця боротьба через інтелектуалів Києво-Могилянської Академії привела нас під важке берло Москви і ледь не вбила націю), що Києвоцентризм має бути єдиним мірилом «якості» української культури й само-свідомості (з ігноруванням того, що Волинь, Галичина й навіть Закарпаття творили собою якісно відмінні, але по-своєму вартісні, ментально-цивілізаційні субстанції українства, які «дихали» світом Середньої Європи).

Цей ідеологічний міф перших великих культурників модерного українства дихав великою енергетикою, був суттєвою ідейною протипогою проти московства, і головне, вибудовував струнку історіософську схему: Полянська земля зі столицею в Києві була епіцентром давнього українства, потім цей епіцентр змістився дещо південніше і так виникло нове ядро українства – Запоріжжя; Хмельницький у XVII ст. знов утвердив Київ як «святе місто», і там

розвинулася висока культура, яка протривала до середини XIX ст., коли почалося модерне національне відродження, яке й уособлювали названі інтелектуали як лідери цього відродження. Така історіософська схема, яка наповнює всі наші шкільні підручники, й до сьогодні залишається конструктивною, бо дозволяє концентрувати історію всіх інших регіонів довкола Київського осереддя. Але вона не до кінця правдива. І сьогодні нам треба поглиблювати й розширювати світобачення нового покоління, яке має відчувати вагу всіх регіонів України, які, до того ж, несуть в собі якісь дуже вартісні ментально-цивілізаційні ознаки, які можуть збагатити нас і розвинути в майбутньому.

Поясню докладніше свою думку. У XIII – XV ст. епіцентром українського етнічного життя були Волинь і Галичина, передусім завдяки ролі Галицько-Волинської держави, яка і геополітично, і культурно наблизилася до простору Середньої Європи, мала широкі контакти із Польським та Угорським королівствами, з Молдавським та Волоським князівствами, з Литвою і була відкрита до ідей, які йшли з великого германського світу. Пізніше, у XV-XVI ст., тут сформувалися ті ідеологічні наративи, які спричинили трансформацію українських ментально-культурних основ і дали нам національно-культурне відродження напочатку XVII ст. й викликали бурю Хмельниччини, а це: етика нового лицарства (роль боярства як войовничої еліти), зародження державницької свідомості (не випадково класики української історіографії С.Томашівський і М.Кордуба вважали саме Галицько-Волинське князівство першою українською державою), розвиток нового релігійного відродження зі створенням митрополії в Галичі 1302 р., започаткування нових мистецьких стилів, які вже вбирали в себе західні художні віяння, тоді відбулося засвоєння перших ідей Ренесансу, а через Литву-Білорусь як «велетенський коридор» середньоевропейських інтенцій почалося проникнення в український простір протестантських ідей, широке виховання нової інтелектуальної еліти на ґрунті західної освіти (масове навчання студентів, передусім з Галичини і Волині, в європейських університетах), саме в західних регіонах України розвинувся братський рух, який був цілковито західним явищем, відбулося поширення міського права й глибшої урбаністичної ментальності в просторі всієї України тощо. Відтак саме в Галичині й Волині або на їхніх околицях народилися і сформувалися визначні постаті, які творили культуру нової України: Лаврентій і Стефан Зизанії, Юрій Рогатинець, Іпатій Потій, Дем'ян Наливайко, Іван Вишенський, Памво Беринда, Тарасій Земка, Єлисей Плетенецький, Йов Борецький, Ісайя Копинський, Захарія Копистенський, Йоаннікій Галятовський, та ін. І найважливіше: за цей час відбулося повільне, але вперте просування України в цивілізаційний простір Середньої Європи. Ідеологічно й духовно це просування хотіла завершити Унія, тобто широкий церковний рух за зближення із Католицьким світом. Хоча з відомих причин цей процес на став успішним і більша частина України перейшла під владу одновірної, але відсталого Московії, яка зі свого боку відкрила потужні «люки» асиміляції всього українського і це поставило українство на грань небуття. Проте ми маємо сьогодні уважно вивчати всі ідейні й культурні феномени тодішніх Галичини й Волині й цінувати їх на рівні з київсько-наддніпрянськими. Але чи дивиться на ці історичні тенденції з цього західного, галицько-волинського, боку сучасна українська наука? Питання риторичне.

І так ми можемо пройти всіма періодами галицької історії та культури і виявити такі значущі основи галиць-

кої ідентичності, які часто ігноруються в українській академічній і масовій думці.

І коротко про зміст нашого журналу. Відкриває його моя доволі розлога стаття «Галицький інтертекст в українській історії та культурі (Замість переднього слова)», в якій я, власне, пробує розставити акценти щодо переосмислення галицького минулого.

Розділ «*Становлення української преси в Галичині*» склали статті **Романа Бліхарського** «Зародження української релігійної преси на тлі «Весни народів»: міра казуальності та зміст взаємовпливів», **Василя Габора** «Часописи «Новини» і «Пчола»: пошук національної ідентичності», **Мар'яни Комариці** «Фольклорний контент «Зорі Галицької», **Лідії Сніцарчук** «Тематико-типологічні моделі української літературної преси в Галичині 1848-1870 рр.» (Всі ці науковці представляють Львівську національну наукову бібліотеку ім. В. Стефаника).

Другий розділ «*Постаті й культурні ситуації*» склали статті **Олега Багана** «Програма національного утвердження українства в публіцистиці Ксенофонта Климковича», **Мар'яни Комариці** «Шевченкіана у галицькій пресі 1860-х років як пролог соборності», **Марії Котик-Чубінської** (Інститут Івана Франка) «Омельян Партицький (1840 – 1895) – народовець з 1860-их років», **Володимира Микитюка** (ЛНУ ім. І. Франка) «Культурний націоналізм» Івана Франка і галицьке москвофільство» **Роксани Харчук** (Інститут літератури ім. Т. Шевченка) «Сім листів Данила Тянчакевича до Михайла Драгоманова: історія взаємного нерозуміння»

Третій розділ «*Літературні тенденції доби*» склали статті **Надії Бойко** (Інститут літератури ім. Т. Шевченка) «Жанрово-стильові домінанти прози Миколи Устияновича», **Миколи Легкого** (Інститут Івана Франка), «Проза Івана Франка: до генези феномену», **Ігоря Набитовича** «Між національним і приватним: суспільно-політичні контексти повісті Федора Заревича «Хлопська дитина», **Євгена Нахліка** «Греко-католицький священник Йосиф Красицький (1828 – 1908) – автор сатиричної драми «Budziatence» (1861)».

І четвертий розділ журналу: «*Renovatio*», в якому плануємо друкувати маловідомі, але значущі твори відповідних історичних періодів. У 1-у випуску ми републікували спогади Корнила Устияновича та Тита Реваковича, які підготував Ігор Набитович. Гадаю, особливою культурною подією стала публікація спогадів Корнила Устияновича (1839 – 1895), видатного галицького маляра й громадського діяча. Велика дяка професорові Ігорю Набитовичу за саму ідею перевидання цього твору і за сумлінну працю над ним, тому що текст цей в оригіналі був дуже трудний, з хаотичною орфографією, нам спільно довелося багато потрудитися, щоб зробити його читабельним. Власне, ці спогади мають в оригіналі таку назву: «М. Раевський и російській панславизм. Спомини з пережитого і передуманого» (Львів, 1884). Тобто на перший погляд не кожен і здогадається, що насправді в книзі йдеться насамперед про український національний рух. Цей важливий документ доби жодного разу ще не передруковувався, хоча він і відомий в українській науці. Насправді це майже шедевр української мемуаристики, правда, не через стиль (він доволі неохайний, що, зрештою, відповідало станом тодішньої літературної мови і в Галичині), а через викладений і осмислений історичний матеріал. К. Устиянович докладно розповідає, як він із переконаного москвофіла став українським патріотом, уважно придивляючись до поведінки росіян у Відні, де була їхня стала резиденція під патронатом Михайла Раєвського, імперського полі-

тичного інтригана, та в самій Росії, куди він мандрував, щоб пізнати «дух росіян». Поступово автор збагнув, що москалі використовують слов'янофільську фразеологію цілком фальшиво, цинічно, з корисливими інтересами. Першим поштовхом до зміни його світогляду послужили зустрічі із студентами-слов'янами різних національностей: чехами, хорватами, сербами, словенцями та словаками. Саме вони навчили його любити *своє, хоч і мале*, тобто не перейматися позірною величчю російської імперської культури, а пізнавати рідні традиції. У спогадах постають, гарно виписані, постаті важливих діячів: Юліана Лаврівського, першого лідера народовців у Галичині, Володислава Федоровича, багаторічного мецената й провідника національного руху, Адольфа Добрянського, русина-ренегата, що спокусився на московські гроші. Цікаво, що перші патріотичні переживання К. Устиянович мав саме в Дрогобичі, де він навчався в початковій школі. Його спогади показують жваві й промовисті картини життя різних регіонів України, якими він подорожував. Спостереження, роздуми, значущі факти, які є в спогадах, стануть неоціненним скарбом для сучасних істориків, політологів, літературознавців чи культурологів.

Тож, підсумую, 1-й випуск наукового журналу «Галичина: література і культурно-історичні основи» вивів на площину сучасного осмислення вагомі фактори й проблеми з історії культурного відродження українства в краю, «засвітив» багато значущих імен, проглумачив важливі суспільно-політичні та інтелектуальні тенденції періоду між 1848-им і 1870-ми рр.

Наведу лише кілька новаторських висновків, які можна зробити за матеріалами нашого журналу:

1) в модерній історії України (від XVIII ст.) Галичина мала *свою лінію* національного й культурного розвитку, яка дещо *загубилась* в загальній свідомості нації;

2) Галичина не була «блідюю калькою» процесів, які відбувалися в Наддніпрянщині, вона в складнощах і перешкодах, зумовлених станом бездержавності й загальної провінційності краю, творила свою **оригінальну модель** національної культури;

3) історія становлення модерної галицької української/русинської ідентичності ділиться на 4-и головні періоди: **1772–1848 рр.** – формування соціальної основи для нової священницької, інтелігенції та засвоєння досвіду слов'янських народів Середньої Європи; **1849–1885 рр.** – створення національної програми й поступовий перехід на спільну з наддніпрянцями літературну мову; **1885–1914 рр.** – цілковита перемога в краї національних партій і формування національного типу культури (феномен «Галицького П'ємонту»); **1920–1945 рр.** – поглиблене й всеохопне опанування національною ідеологією всіх стратумів галицького суспільства й кардинальне послаблення польського чинника, який суттєво гальмував національне українське відродження;

4) Галичина пережила три потужні виклики, які загрожували українській ідентичності: **ментальне рутенство, культурне москвофільство, ідеологічний соціалізм**, водночас перемога над ними становить головну інтригу галицької історії та культурної свідомості;

5) галицькі еліти активно шукали **нові форми й моделі** національного утвердження – і це головний сенс галицького феномену;

6) у багатьох аспектах і напрямках галичани випереджали національний рух на Наддніпрянщині, хоч ми й не завжди це усвідомлюємо: вони ще перед І.Котляревським почали кволий рух до вироблення нової **літературної мови** (постать і творчість о. Модеста Гриневецького), хоча й «забуксували» надовго в цьому процесі; вони перші усвідомили значення **національної програми** розвитку (діяльність Перемишльського гуртка 1810–1820-х рр.); довели **окремішність української мови** (праці Івана Могильницького й видання Йосифа Левицького 1820–1830-х рр.); зрозуміли потребу **державної самостійності** (публіцистика Ва-

силя Подолдинського і Ксенофонта Климковича 1840–1860-х рр.); першими створили саме **політичний організований рух** (дії народовців 1870-1880-х рр.);

7) у Галичині вперше в українській модерній історії була вироблена модель **національної Церкви** на основі структур Унійної Церкви і її визначальна роль протривала до 1946 р., коли Церква була ліквідована тоталітарним урядом СРСР.

8) саме в Галичині вперше розвинулася ідея **етнічної єдності** українського народу по обидва береги Збруча, вона була навіть в пропаганді москвофілів;

9) в Галичині виник особливий **ментально-духовий консервативний тип** русина-українця (**рутенство**), який, з одного боку, вберіг край від надмірних впливів лівих ідей, соціалізму й анархізму, а з іншого, суттєво загальмував культурний та інтелектуальний розвиток галицького суспільства і це загальмування пододала лише феноменально героїчна постать Івана Франка;

10) яскравим вираження цього консерватизму була ідеологія й рух москвофільства, яке хоч і перетворилося на ретроградну реакційну силу, все ж реалізувало низку позитивних культурно- й націотворчих інтенцій та проєктів, які дозволили **зберегтися українству** в краї перед наступом поляків;

11) саме в Галичині першою розвинулася українськомовна преса, яка, попри всі свої недоліки (невироблена мова, політичний сервілізм перед Австрією, провінційна проблематика), несла перші імпульси до вироблення **інтелектуальних програм** модерного українства;

12) галицька художня література мала сталу орієнтацію на німецькомовну, передусім австрійську, літературну традицію і в такий спосіб в Україну прийшли естетичні ідеї бідермаєру, які епізодично були присутні в письменників «Руської трійці», а це спричинило появу реалістичного стилю в перших письменників-народовців, зокрема у Федора Заревича, якого, поряд із Анатолем Свидницьким, можна вважати першим українським автором-реалістом.

RUSSIAN WORLD

